

35. Жирова Г.В. Формирование специальных налоговых режимов в республике Казахстан : автореф. дис. канд. эконом. наук. Саратов, 2002. 22 с.
36. Зиновьев И.В. Специальные налоговые режимы: сущность и перспективы совершенствования: дис. канд. эконом. наук. М., 2004. 180 с.
37. Шахматев А.А. Категория «режим в правовом механизме налогообложения» Российское право: состояние, перспективы, комментарии. 2009. № 1. С. 63–78.
38. Иващенко Н.С. Понятие и виды налогового режима : автореф. канд. юрид. наук. М., 2007. 22 с.

УДК 342.124(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3-2.23>

ЛУНІН Д.С.

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ
ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ Е-СЕРВІСІВ**

**PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE
AND LEGAL PROVISIONS OF ELECTRONIC GOVERNANCE IN UKRAINE
IN THE CONTEXT OF NATIONAL E-SERVICES OPERATIO**

Актуальність статті полягає в тому, що упровадження в Україні електронного урядування регулюється комплексом адміністративно-правових положень – нормативно-правових і локально-правових актів у сфері розвитку інформаційного суспільства, електронного урядування та інформатизації. Адміністративне законодавство виступає зовнішньою формою вираження адміністративно-правового контролю та займає вагомe місце в системі нормативно-правового регулювання електронного урядування. При цьому керівну роль (організуючу, координуючу та контролюючу) у відносинах, що виникають у процесі впровадження електронного урядування між основними його суб'єктами покладено на державу. Саме держава за допомогою нормативно-правових актів та інформаційно-правових норм в адміністративному законодавстві здійснює керівництво впровадженням електронного урядування та відносинами між державою і бізнесом, міжнародними і громадськими організаціями, громадянами. Своєрідним показником успішності реалізації прийнятих норм слугує діяльність державних е-сервісів і рівень якості їхнього функціонування. Метою статті є дослідження особливостей розвитку адміністративно-правових положень електронного урядування в Україні в контексті функціонування загальнодержавних е-сервісів і можливості їх удосконалення. Досліджено особливості розвитку адміністративно-правових положень електронного урядування в Україні в контексті функціонування загальнодержавних е-сервісів і можливості їх удосконалення. Запропоновано систему кроків, що можуть покращити діяльність е-сервісів. Виокремлено відповідні напрями вдосконалення положень електронного урядування в Україні. Зроблено висновок, про можливість виокремити наступні напрями для вдосконалення адміністративно-правових положень електронного урядування в Україні: необхідність законодавчих рішень щодо вирішення проблеми недостатньої узгодженості та централізованості системи е-урядування на різних рівнях (шляхом вирішення даної ситуації може бути чіткіше розмежування сфер на рівнях держави, області, міста, територіальної громади); поглиблення міжінституційного та міжгалузевого симбіозу в е-сервісах та інтегративність послуг електронного урядування (комунікації, бізнес, інформація, освіта тощо), іні-

© ЛУНІН Д.С. – здобувач (Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»)

ціювання створення міських регламентів, які б регулювали впровадження е-урядування на місцях; наближення українських сервісів е-урядування до європейських стандартів; збільшення доступності Інтернету та е-сервісів для громадян; підтримка і розвиток локальних ініціатив; інформаційна безпека; подальше розширення й удосконалення існуючої нормативно-правової бази щодо впровадження електронного урядування в Україні.

Ключові слова: адміністративно-правові положення, електронне урядування, е-сервіс, Єдиний державний портал адміністративних послуг, портал «Дія. Цифрова держава», модуль «E-Journal для освіти України», проєкт «Poltava Smart-city».

The article examines the peculiarities of its functioning of a criminal organization, the structure of the distribution of roles and functions, planning and stages of its criminal activity, a set of factors of its, so to speak, external and internal. It was found that the mechanism of criminal activity can be defined as a way of interaction of criminal organizations with the environment, the result of which is the criminal activity of criminal organizations, and includes features of its functioning, structure of roles and functions, planning and stages of its criminal activity its, so to speak, external and internal environment. Consider some elements of the mechanism of organized criminal organizations. Peculiarities of the functioning of an organized criminal group, in our opinion, should be considered through the prism of peculiar stages of the existence of an organized criminal group. Opinions expressed in the literature allow us to identify the following stages: 1) the emergence of a criminal group; 2) its development and transformation; 3) consolidation and establishment of a criminal group; 4) expansion and monopolization of spheres of criminal activity; 5) structuring of a criminal group; 6) its disintegration or subsequent transformation. It is emphasized that the basis of the organization of the group is criminal activity, which ensures the realization of the common intentions of its members. It is the activity, its orientation, nature, scale, scope of implementation determines the type of criminal group, the number of its members, the hierarchy of relations in it, its organizational structure. It is determined that each group has the ability to reproduce acts of criminal activity. This feature is an important indicator of sustainable trends and such a level of development of the group, which creates a real threat not of the usual commission of a single crime, but the implementation of long-term criminal activity. This is their ability and creates a social danger of the very existence of a criminal organization. Criminal intent in itself is a very important factor in the development of an organized criminal group, a certain organizing principle, an incentive to start joint criminal activity; however, this factor is often not enough to create such a criminal group and establish the criminal orientation of its operation.

Key words: administrative and legal provisions, e-government, e-service, Unified state portal of administrative services, portal "Action. Digital State", module "E-Journal for Education of Ukraine", project "Poltava Smart-city".

Актуальність проблеми. Упровадження в Україні електронного урядування регулюється комплексом адміністративно-правових положень – нормативно-правових і локально-правових актів у сфері розвитку інформаційного суспільства, електронного урядування та інформатизації. Адміністративне законодавство виступає зовнішньою формою вираження адміністративно-правового контролю та займає вагомe місце в системі нормативно-правового регулювання електронного урядування. При цьому керівну роль (організуючу, координуючу та контролюючу) у відносинах, що виникають у процесі впровадження електронного урядування між основними його суб'єктами покладено на державу.

Саме держава за допомогою нормативно-правових актів та інформаційно-правових норм в адміністративному законодавстві здійснює керівництво впровадженням електронного урядування та відносинами між державою і бізнесом, міжнародними і громадськими організаціями, громадянами. Своєрідним показником успішності реалізації прийнятих норм слугує діяльність державних е-сервісів і рівень якості їхнього функціонування.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Оскільки питання розвитку адміністративно-правових положень електронного урядування в Україні в контексті діяльності загальнодержавних е-сервісів, відсутність теоретичної бази буде компенсована дослідженнями науковців із загальних питань електронного урядування. Отже, науково-теоретичним підґрунтям окресленого питання стали праці таких дослідників: Є. Берсан [4], В. Ємельянов [4], О. Дніпров [1], С. Дзюба [2], І. Жилияєв [2], А. Позднякова [10], С. Полумієнко [2], М. Рошук [13], І. Рубан [2], А. Семенченко [2] та ін.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку адміністративно-правових положень електронного урядування в Україні в контексті функціонування загальнодержавних е-сервісів і можливості їх удосконалення.

Важливим кроком Уряду до створення сервісної держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян є запуск низки загальнодержавних е-сервісів і проєктів.

Проаналізуємо їхнє функціонування та запропонуємо можливі шляхи їхнього вдосконалення.

1) Єдиний державний портал адміністративних послуг (<https://my.gov.ua>)

На вимогу Закону України «Про адміністративні послуги» [5].

Цілями Порталу є впорядкування та надання вичерпної інформації про адміністративні послуги та надання адміністративних й інших публічних послуг в електронному вигляді.

Функціональними елементами Порталу є:

– персональний кабінет (створюється для одержувачів послуг та використовується як механізм спілкування між заявником і надавачем послуг);

– ідентифікація (процедура розпізнавання особи);

– електронний цифровий підпис, який засвідчує автентичність документів.

Згодом доступними для користувачів планується зробити різні методи ідентифікації.

Подання документів (форми заяв та документи) здійснюється в електронному вигляді.

Отримання послуги відбуватиметься в персональному кабінеті шляхом надання результату послуги в електронному вигляді.

Зворотній зв'язок здійснюється через електронну пошту заявника [3].

2) Проєкт «Дія. Цифрова держава» (<https://diia.gov.ua/news>) – це наймасштабніший цифровий проєкт сучасної України, онлайн-портал державних послуг.

Складники «Цифрової держави»:

– Електронне урядування.

– Кібербезпека.

– Електронна демократія.

– Електронний бізнес.

– Електронний суд (повністю електронний документообіг: онлайн-подання процесуальних документів, обмін документами між судами, установами й учасниками судового процесу, розгляд окремих справ онлайн. Учасники процесу матимуть постійний доступ до всіх відкритих документів, а повідомлення й результати вони отримуватимуть в електронній формі).

– Електронна охорона здоров'я (кожен пацієнт матиме власну електронну медичну картку. Усі лікарі будуть під'єднані до відповідних медичних онлайн-платформ, а кожна лікарня матиме повністю цифрову інфраструктуру: Wi-Fi, електронний обмін медичними даними пацієнта між різними установами (телемедицина) та систему дистанційного моніторингу стану пацієнта).

– Електронна освіта (електронні журнали і документи, електронні тести й форми, замість підручників – навчальний контент на різних носіях, Wi-Fi у кожному класі).

– Електронна транспортна система (у громадському транспорті впроваджується електронний квиток, а в кожному місті створюються проєкти мобільного паркування й управління трафіком. Усі значні авто- й залізничні магістралі, вокзали й станції має бути забезпечено широко-смуговим мобільним інтернет-покриттям).

– Розумні міста (створюється електронна модель, що допомагає вирішувати нагальні проблеми кожного міста: інтегровані інформаційні системи розв'язують проблеми з транспортом, впроваджуються «зелені» технології, у кожного міста є доступний план забудови, розвитку промислового й природного капіталу. Це означає, що міста стануть продуманими та зручними й кожен містянин знатиме що й чому роблять у його місті).

– Цифрові навички (програма навчання загальних і професійних цифрових навичок, яка дає змогу всім громадянам опанувати базову цифрову грамотність, щоб вільно користуватися електронними інструментами керування державою, а надалі – навіть опанувати нові професії та мови).

– Повсюдний Інтернет (розроблення національного плану розвитку широкосмугового доступу до Інтернету. Особливу увагу приділено покриттю в сільській місцевості, щоб подолати цифровий розрив, створити нові робочі місця й зменшити міграцію сільських мешканців до міст) [11].

На даному етапі Проєкт «Дія. Цифрова держава» перебуває в активному розвитку і розширює функціональні можливості. Тим часом Міністерством цифрової трансформації запускається новий проєкт «Взаємодія» – доступний і зрозумілий для користувачів сервіс для комунікації з органами виконавчої влади, зокрема, для участі в обговоренні проєктів державних рішень. Платформа «Взаємодія» покликана об'єднати інструменти електронної демократії та стати ключовим компонентом відкритого урядування в Україні, цифровою платформою для реалізації нової Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства та Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд" в Україні" [6].

На онлайн-платформі стануть доступними такі сервіси, як:

– е-звернення та е-запити – подання звернень і запитів на інформацію онлайн, відстежування статусу їх розгляду та отримання відповіді в особистому кабінеті;

– е-консультації – можливість подавати пропозиції щодо різних питань державної політики, залишати коментарі до проєктів нормативно-правових актів, а також вносити пропозиції щодо їх змісту;

– е-петиції – можливість ініціювати або підтримати вже подану до Кабінету Міністрів України петицію, відстежувати статус її розгляду та гарантовано отримати відповідь;

– е-конкурси – участь у відборі проєктів інститутів громадянського суспільства, яким надаватимуть фінансову підтримку, а також відстеження їхньої реалізації;

– е-голосування – обрання складу громадської ради при органі виконавчої влади;

– е-експертиза – подання запитів на проведення громадської експертизи діяльності органу виконавчої влади та отримання доступу до її матеріалів;

– е-опитування – можливість брати участь в опитуваннях під час розроблення та ухвалення державних рішень;

– доступ до урядової інформації – актуальні контакти органів виконавчої влади, публічні звіти топ-чиновників [6].

12 січня Президент України підписав Закон №3014 «Про електронні комунікації», ухвалений Верховною Радою 16 грудня 2020 року. Закон регулює відносини на ринку (між державою, надавачами та користувачами послуг) та реформує застарілі регуляторні рамки у сфері електронних комунікацій відповідно до найновіших європейських норм.

Підписаний закон передбачає:

– зменшення кількості перевірок та регуляторного тиску на компанії у сфері електронних комунікацій;

– усі постачальники електронних комунікаційних мереж і послуг матимуть однакові права та доступ до інфраструктури, запроваджується механізм консультацій з учасниками ринку;

– забезпечення конкуренції на ринку електронних комунікацій, що сприятиме залученню інвестицій і покращенню якості послуг для всіх користувачів;

– користувачі матимуть можливість обирати окремі види послуг (не в складі пакету послуг) за технічної можливості;

– право на отримання вичерпної та чіткої інформації абонентом щодо опису умов договору відповідно до правил надання та отримання електронних комунікаційних послуг;

– зменшення спаму за рахунок обов'язкової попередньої згоди абонента на отримання інформації та обов'язкова можливість відмови абонента від розсилки;

– збільшення штрафу для постачальників електронних комунікацій у разі порушення прав користувачів [6].

Окрему увагу варто звернути на галузеві та регіональні проєкти, що працюють на розвиток системи е-урядування.

Зокрема, це модуль E-Journal для освіти України та проєкт Poltava Smart City/Місто у смартфоні для жителів Полтави.

1) Модуль E-Journal для освіти

Після успішного тестування модуля е-журналів та е-щоденників МОН розпочало активне поширення сервісу серед шкіл, що ще не мають їх у користуванні, на безкоштовній основі. Модуль E-Journal є частиною модернізованої державної системи АІКОМ (управління здійснює державна установа «Інститут освітньої аналітики») зі збору, зберігання та управління даними та створений у межах реалізації стратегії цифрової трансформації у сфері освіти.

Розроблений функціонал модуля E-Journal є компромісним з огляду на необхідність оперативного впровадження сучасних цифрових технологій в освітній процес у всіх школах країни. Сервіс декларується як перший крок до розширення функціональних можливостей системи АКОМ, яка згодом стане потужним інструментом для аналізу освітніх даних та ухвалення відповідних управлінських рішень [9].

З огляду на майбутній розвиток сервісу, для ефективнішого його функціонування, на нашу думку, його варто було б доповнити функціоналом, актуальним для регіональних споживачів:

- електронним записом до першого класу;
- засобами електронного адміністрування;
- можливостями електронного документообігу;

– базою даних учителів, яка б регулярно поповнювалась (така база буде корисною у контексті атестації вчителів, адже міститиме централізовано впорядковані дані за кожен рік).

За умов такого доповнення, функціональність даного сервісу значно підвищиться.

2) Проект Poltava Smart City / Місто у смартфоні (<https://smartcity.pl.ua>).

12 червня 2020 року на засіданні 34-ї сесії Полтавської міської ради 7-го скликання депутати затвердили Концепцію «Poltava smart city». Це інформаційна екосистема, яка об'єднує громаду, бізнес та владу; застосовує сучасні технології, підходи та рішення, задля побудови цифрової системи муніципального управління, розвитку розумної міської інфраструктури, використання сучасних систем управління даними та запровадження онлайн-сервісів.

У рамках системи Poltava Smart City було розроблено і протестовано додаток «E-Poltava», впровадження якого займається «Інститут аналітики та адвокації».

За задумом розробників, Poltava Smart City – це масштабна електронна система надання послуг, що має спростити комунікацію зі всіма службами міста (ЖКГ, освіта, медицина, економіка, соціальна сфера тощо), які працюватимуть не поодиночці, а в найтіснішому зв'язку між собою. Це система має об'єднати всі електронні сервіси міста.

Додаток містить такі розділи:

– мапа проблем міста – система, завдяки якій, просто надіславши фото проблеми, мешканці зможуть оперативно повідомляти про ями на дорогах, аварійні дерева, прорив мереж та інші питання, а влада – так само швидко їх вирішувати;

– онлайн-мапа руху транспорту, за якою в режимі реального часу можна відстежити потрібний автобус чи тролейбус;

– надання адміністративних послуг в електронному вигляді;

– онлайн-запис;

– система оперативного сповіщення громадян про небезпеку тощо.

На даному етапі не всі розділи функціонують у реальному режимі. У перспективі розробники планують додати рішення з петиціями, зв'язок із міською владою, запитання до влади, запис до лікаря онлайн, об'єднання в собі таких сервісів, як EasyWay, e-Health, iGov, ProZorro, електронний щоденник тощо [8].

Розглядаючи даний проект у контексті загальної цифровізації та упровадження е-урядування в Україні, варто відзначити, що він, будучи цілком суголосний концепції «Розумне місто» та відповідній всеукраїнській платформі електронного урядування та демократії, що активно впроваджується в українських містах [12], має як переваги, так і напрями, які, на наше переконання, потребують подальшого розвитку.

Так, однозначною перевагою даного сервісу є його дієвість – мобільний додаток Poltava Smart City вже пройшов тестування і вже зараз використовується мешканцями, його можна завантажити на App Store та Google Play. У той час низка міст, зареєстрованих на платформі «Розумне місто», зазначаються там лише формально, не користуючись можливостями даної платформи.

Щодо напрямів розвитку Poltava Smart City, то доопрацювання потребує низка напрямів:

1) Розширення функціоналу загальних сервісів (наприклад, на платформі «Розумне місто» пропонується широкий спектр мікросервісів: заявки ЖКГ, петиції, електронні послуги, публічні фінанси, відкритий бюджет, розумне ОСББ, реєстр ліків, електронні закупівлі, донорство крові, новини міста, опитування) та введення в дію вже задекларованих, але які поки що не працюють.

2) Введення електронної карти учня, завдяки якій місто могло б відслідковувати адресність коштів (наприклад, відвідування гуртків, секцій тощо).

3) Запуск веб-версії сервісу для користувачів (поки що вона доступна лише в мобільному додатку).

4) Узгодження сервісу з уже існуючими всеукраїнськими проєктами та регіональними ініціативами задля подолання суперечностей, пов'язаних із розрізненістю національної цифрової моделі.

Отже, на сьогоднішній день багато проєктів у сфері електронного урядування вже втілено у життя і ефективно використовуються. Окрім розглянутих проєктів, можна назвати також е-сервіси бібліотек, прототипи базових елементів (наприклад, електронне міністерство, електронний регіон, електронне місто, електронне село тощо), досвід яких варто поширювати на всю територію України. Але невирішеною проблемою залишається інтеграція цих елементів в єдину систему, яка в Україні поки що будується. Для організації міжвідомчої та міжрегіональної електронної взаємодії потрібні масштабні комплексні рішення, які підкріплюються відповідними ресурсами [4].

Саме розрізненість національної цифрової моделі через встановлення окремих центрів даних, ідентифікаційних систем, індивідуальних стратегій у містах є однією з найслабших сторін у процесі розбудови е-урядування в Україні. Поряд з підміною понять простої автоматизації процесів реальною смартифікацією міст, питаннями налагодження інформаційної безпеки та захисту приватної інформації ця причина називається дослідниками однією з перших [10].

Серед чинників, що перешкоджають швидкому та ефективному запровадженню технологій електронного урядування в системі державного управління та на регіональному рівні варто назвати:

- недостатність або відсутність державного системного контролю у сфері електронного урядування;
- фактичну відсутність централізованої структури державного управління процесами інформатизації державних органів;
- відсутність взаємодії у функціонуванні інформаційно-комунікаційних систем державних органів, відомчу відокремленість;
- неефективну державну політику щодо стандартизації, особливо у сфері відкритих стандартів для їх застосування в галузі державних послуг, кредитно-фінансовій сфері, економіці, електронній комерції, освіті тощо;
- невідповідність законодавства у сфері ІКТ та інформаційної безпеки системі законодавства Європейського Союзу [1].

Інформаційна безпека є важливим аспектом розвитку е-урядування, на якому варто наголосити окремо. Оскільки впровадження е-урядування передбачає реалізацію комплексного та індивідуального підходу до надання управлінських послуг користувачам з унеможливленням впливу людського фактору через контакт із державними службовцями, держава повинна забезпечити відповідне якісне та достатнє нормативно-правове регулювання, яке є одним із передумов створення та належної діяльності електронного уряду зокрема та е-урядування загалом і тим самим забезпечити безпеку інформації, що надається [13].

Інформаційна безпека що відображає баланс між інформаційною відкритістю та закритістю, між прагненнями максимально розширити доступ громадян до нетаємної публічної інформації й максимально захистити інформацію корпоративного і приватного змісту [4].

До ризиків інформаційної безпеки можна віднести:

- несанкціонований витік таємної, конфіденційної та іншої інформації з обмеженим доступом;
- обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;
- спотворення інформаційних ресурсів і програмного забезпечення;
- руйнування системи цінностей, духовного та фізичного здоров'я особи, суспільства, негативні зміни їх цільових настанов;
- обмеження можливостей органів державної влади приймати адекватні рішення;
- низький рівень інтегрованості країни у світовий інформаційний простір [4, с. 13].

Виходячи з цього, серед важливих напрямів інформаційної безпеки можемо виокремити:

- а) удосконалення та оптимізацію системи підготовки кадрів фахівців за спеціальністю «інформаційна безпека»;
- б) нормативне визначення порядку використання всесвітньої інформаційної мережі Інтернет органами державної влади, який урахував би вимоги щодо захисту інформації;
- в) гарантування технічного захисту інформації в міністерствах і відомствах та насамперед в інформаційно-телекомунікаційних системах.

Висновки. Зазначимо, що на основі здійсненого аналізу розвитку адміністративно-правових положень електронного урядування в Україні в контексті діяльності загальнодержавних е-сервісів, можемо виокремити наступні напрями для вдосконалення:

– необхідність законодавчих рішень щодо вирішення проблеми недостатньої узгодженості та централізованості системи е-урядування на різних рівнях (шляхом вирішення даної ситуації може бути чіткіше розмежування сфер на рівнях держави, області, міста, територіальної громади);

– поглиблення міжінституційного та міжгалузевого симбіозу в е-сервісах та інтегративність послуг електронного урядування (комунікації, бізнес, інформація, освіта тощо), ініціювання створення міських регламентів, які б регулювали впровадження е-урядування на місцях;

– наближення українських сервісів е-урядування до європейських стандартів;

– збільшення доступності Інтернету та е-сервісів для громадян;

– підтримка і розвиток локальних ініціатив;

– інформаційна безпека;

– подальше розширення й удосконалення існуючої нормативно-правової бази щодо впровадження електронного урядування в Україні.

У подальшому перспективними можуть стати дослідження питання громадського контролю за ефективністю діяльності е-сервісів, структурування функцій у е-сервісах та порівняльно-правові дослідження даного питання.

Список використаних джерел:

1. Дніпров О. Парадигма виконавчої влади в Україні: адміністративно-правовий аспект : автореферат дис. д. ю. н. : 12.00.07. Львів, 2019. 40 с.
2. Електронне урядування. Опорний конспект лекцій / Дзюба С., Жилияєв І., Полумієнко С., Рубан І., Семенченко А. ; за ред. А. Семенченка. Київ : ОБСЄ, 2012. 266 с.
3. Єдиний державний портал адміністративних послуг. URL: <https://my.gov.ua/>
4. Ємельянов В., Берсан Є. Проблеми та перспективи розвитку електронного урядування в Україні. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Державне управління.* 2016. Т. 281, Вип. 269. С. 11–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2016_281_269_4.
5. Закон України «Про адміністративні послуги». *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2013, № 32. С.409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.
6. Команда Мінцифри спільно з Секретаріатом Кабінету Міністрів та Фондом Східна Європа запускають національну платформу е-демократії Взаємодія. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/u-2021-rotsi-mintsifra-zapuskae-natsionalnu-onlayn-platformu-elektronnoi-demokratii>
7. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / Баранов О., Демкова М., Дзюба С., Єфанов А. та ін. ; за ред. А. Семенченка. Київ, 2009. 16 с.
8. Мобільний додаток Poltava Smart City можна завантажити на App Store та Google Play. URL: <https://poltava.to/news/57628>.
9. МОН розпочало підключення шкіл до безкоштовного сервісу електронних журналів та щоденників. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozpochalo-pidklyuchennya-shkil-do-bezkoshtovnoho-servisu-elektronnih-zhurnaliv-ta-shodennikiv?fbclid=IwAR1FBY293qKibhOjYqYiQbDhkjtjNS5L6FM-pJGQoolqzaP012zOi9T_JrY.
10. Позднякова А. Впровадження концепції розумних сталих міст в Україні: особливості та рекомендації. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. № 2(70). С. 49–57.
11. Проект «Дія. Цифрова держава». URL: <https://diia.gov.ua>
12. РОЗУМНЕ МІСТО: всеукраїнська платформа електронного урядування та демократії. URL: <https://rozumnemisto.org>.
13. Рошук М. Розвиток електронного урядування в Україні: правовий аспект забезпечення безпеки інформації. Безпека інформації. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security.* Том 24. 2018. № 1. С. 17–22.